

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

№ 282 (11179) | 1979 чылдың декабрь 8, суббота | 1925 чылда үндөөрттинген | Өртээ 2 коп.

ШҮЛҮКЧҮ, ГУМАНИСТ, ХАМААТЫ

Шылгарып публицист-биктиң, чалбыштыг революционер-демократ — Микаэл Набайдан Ада-чурттуң культура төгүзүгө чырыткылаачыларының кири биктиң. Ариян улустун алдарлыг огу, улустарның найыралының болгаш акыл-дуума бузууну камгалакчысы ол кижини төртүнгөн хүнүден бээр 150 чылдыг тураскааткан байырлык кезээ декабрь 6-да Москвага, Эвилелдер бажышкыны колониалыг залында болган.

ССРЭ-нин Чогаалчылар эвилелиниң баштаар чериниң секретары, Социалисттик Күш-ажылдын Маалымы, ССРЭ-нин Күрүнө шаңалдарының лауреаты шулукуч А. А. Сурков кезээни аштыкан. Микаэл Набайданың аам ала-кежи болгаш хосталга дээш кижилериниң демисели-биле мөңгөде холбайлыг деп ол демдегелди. Ол өндүрүзү интернационалды, улустарының бу-зубас найыралының ыраажымын чордуй.

Советтүң кайгамчыктыг чурукчулууну чогаалдыкы орууну Арменияны Чогаалчылар эвилелиниң баштаар чериниң бири секретары В. А. Петросяниниң иштеринде тодалдыг көргүскен.

М. Набайданың литература, философия, публицистика ажылдарының кезээде ужура-дуалдыгы дугайы, бистин чуртувустуң хөй националдыг культуразының эртине-зинге оон салымшыкынын дугайы акыл-дуума эвилелешкен республикаларының төлөөкчилери — чогаалчылар болгаш шулукучлер кезээге чугаалаан.

Байырлык кезээни түнөөлүдө Ереванда болгаш Москвада уруп чүдү мастерлериниң улуг кол-сертги болган.

(СЭТА).

С О В Е Т КИЖИЛЕРНИҢ ШИИТПИРЛИГҮНҮ

Пентагон болгаш НАТО улутчулдарының ортумак ыракшылдан чаа америк ракетка-яролук пенсан Барми Европа чурттарына сайгара тургузары-биле холбаалыг планнар совет хөй-интининг кадык болуктерини салгы-сыралын болдуруп турар. Тайбыга болгаш айык чок чорукка чаа кыжанышкы болуу турар ол айыылдыг болдалдар удураалышшаан, чурттуң ажыкчы чонлары бооп-чепсетки кызыгаарлаар болгаш кызыр дугайында чугаала-жымышкынарже кирер деп, ССРЭ-ниң саналын чагыс ап-сеткилдиг дегиниң турар. Варшава керээзиниң киржикчилери күрүнелериниң даштыкы херектер министрлериниң Комитетинин Берлинге чаа доо-улаан хурадына боттарының чурттарында өскө күрүнелер-биле болгаш тайбыга кыла-шылдыг бүгү күштер-биле кады дүшүрүрүк чорукту чыгарышкынын ханмаалы-нын болгаш бижылдарының өрге-ажыктарына таарыштыр чүткүлдүг хөдөир деп шийтирген чорунуң бол-гаш тура-сорууну база дагың бадыткыттыганын чон сетки ханымшыкы-биле демдегелди турар.

— Чепсеткиниң дү-жүрүмүн айтыргаларына хамаарыштыр Совет Эвилелиниң тодалыг туруш-боалам бүгү улустарының өрге-ажык-тарың илердегиле турар деп, Москвадан № 20 школанын башкысы Г. Миронович чугаала-ан.

— Бооп-чепсетки эилер бү-дүрүмү болубас деп бистин сорулганы тайбын херөөн бижылдары база улустарының соң-жаа болгаш культура херек-ледерин ханымдарында, оон иштинде өөрдөлгөни хөдүгү-ринге ажал хөй ашкы хөрөң-гүн хостар арганы бээр ийик. Олач чорукту аш Л. И. Брежневтиң хөдүргени чаа совет саналдар айтып турар. Чаа америк ракеталарына Еуропага чагалтпас ужураул-деп, өскө чурттарың тайбын-га миакшылдыг күштери-биле кады совет кижилер шийтир-лиг меделген турар.

— АКШ-тын дайымырак илеттери дүшүрүрүк чорук-тун чыгарышкынын баксы-радырын күзеп турарлар деп, «Мангитмакнефтегаз» комбинаттың экспедицияныи орумдары мастери С. Саламов чугаалаан. — Совет шери-кыжымы дээр — күндүгү чы-лак-биле олар НАТО деп аг-рессини блоктун шери күчүн өстүрерин, массалыг уу-т-кашкынын чаа өдүрүк чепсеткери ажалдан кыл-мын болгаш иштердерин күш-тедиле турарлар. Бистер, Мангитмактың баштай келген ажал-инчилерин, бүгү совет кижилер-биле бир дем-мей, америк аг-теринини дер-виң чүткүлдүг киленген бу-руу шаал, АКШ-тын болгаш Барми чүткүң өскө-лаа чурт-тарының чалактары угаан-сарыла үнүп алынармын, ССРЭ-ниң саналдарында бот-тук харымын бээрине болгаш тайбыга миакшылдыг бүгү күрүнелер-биле кады кол со-рулганы иштинде бистиниң — иштердерининиң бүгү-нүти болгаш бурун дүжүрүмүн кырптерине кылгыртып турар бис.

— Делегейниң ийги дайы-мын миакшаларын талары Совет Армияны күрээ-зинге эрткен болгаш дайы кижилерге чүң таварыштыр-чы, оон ашкы хөрөңгүн чорукту, Тбилис чурттуг Р. Гур-генидзе меделгелди. — Дайың халавчыне кижилер база да-гы кири тургыткыларын эл-чосталга миакшылдыг улустар бол-чепсетки холга тут-кап, тайбын камгалап ал-ганын.

(СЭТА).

КҮШ-АЖЫЛЧЫ НЕДЕЛЯ СООНДА

Күш-ажылчы неделя эртер, культурулг дыштанылганын ийи хүнү келир. Хостуг үе-шакты, дыштанылганы канчаар эрттирзе экил? Мындыг айтырыг күш-ажылчы коллектив, кижилер бүрүзүнүн мурнунга тургустууну келир. Дыштаныр хүнер, хостуг үе-шак — совет кижилерниң угаан-бодал амыдыралының байлаа болгай. Оон үези, ужура-дуазы улустуң билиг-мергежилин бедидеринге, уруглар кижизидилгезинге, кадын бижылгаарына, күш-ажылдың бүдүрүкчүлүгү бедидеринге канчаар-даа ажак улуг.

Дыштаныр хүнерини, хостуг үе-шакты бистин амгы амыдыралымыстың негелделеринге дүшүрү культурулг өзү-биле эрттирериниң бүгү аргалары бар. Кижилер дыштанып алыры-биле кино, концерт көөр, чечен чогаал номчуур, лекция дышнаар, арыг агаарга селгүүстээр, хаактаар, аян-чорук кылыр.

Канчаар дыштаныры кижиниң бодундан хамаар-жыр. Бичаала-даа бүдүрүгө черлери, совхозтар болгаш албан организациялар, күш-ажылчы коллектив бүрүзү кижилерниң хостуг үе-шактын чөп ажылгаарына, оларын культурулг дыштанылганына бүгү таарымчалыг байдалды тургузар ужу-рлуг. Бистин совет амыдыралымыстың сорулганындыг, Кандыг-даа коллектив кижилериниң чүгө канчаар ажылдап турарыне кичээниг салыр эвес, харын дыштаныр хүнерини канчаар эрттирп тура-рыне сагыш салыр хүлээлгели.

СЭКП-ниң XXV съездинини шийтирлеринде, «Идеологтук, политика-кижизидилгелер» ажылды улам ынай экижер дугайында СЭКП ТК-нын доктаалында болгаш өскө-лаа партия база чазак-тын документиленде ажылчы чонун дыштаныл-газын организацияларын сайырангайжылар яны-бүрү ажылдарын чорударын айтыкан.

Ажылчы чонун дыштанылганын шын, ажыктыг организацияларын доктаамал кичээниг салып турар күш-ажылчы коллективтер бисте эвээш эвес. Оларга «Хүндүлелдин демдээ» орденниң Тываның геология-инженер экспедициясы, республика эм-нелгези, авиабүдүрүгө, «Тыва кобальт» комбинат, Жданов аттыг, «Алдан-Маадыр», «Шекпээр», «Хемчик» совхозтар болгаш өскө-лаа хамаар-жыр. Бо коллективтерде партия, профэвилел, ком-сомол, спорт организациялары дайыннык, күш-ажылдын хоочуннары-биле ужураылгаларын, дыштанылга, айтырыг, харын кезээлерин, спортку маргыладаларын организациялап, дыштаныр хүнер-де хоорай кыдыныч массалыг үнүшкүнерин чорудуп, ажал-инчилер хостуг үезин ажыктыг эрт-тирген турарыне чогуур кичээниг салып турар.

Амгы үеде хаак баазалары, катоктар чонун дыштанылганына улуг ролду ойнаар. Кызылдың «Тайга» станицында хаак баазасы ажыттылган. Күш-ажылчы неделяны соонда ажылчы чонун культурулг дыштанылганын организациястыг, ажыктыг эрттирер дээш чер-чере ап чорудуп турар ажал-дар ам-даа үезин негелдеринге четпес.

Кызылдың Хербице даанда, Бай-Хаакта, Ак-Дову-рктан 76 километрге хаак баазаларының септе-гезин хамаарышкан организациялар кылбаанын-дан мынчага чедир ажыттылган. Хербице даанда хаак баазанын чогуур үезинде септээр, ажыдары-нын бүгү аргалары турда, республиканын спорт комитетин (комитеттин даргазы В. С. Биче-оол) кижилерин дыштанылганыне сагыш човангыр чоруун бо уудаа көргүзгөн. Республиканын чамдык хоорайларында, суурларында катоктар, хоккей ойнаар шөлдөр, уруглар чунгулар черлер ам-даа четке кылдырмаан. Оларга Кызыл хоорай, Барыын-Хем-чик, Кызыл районнар болгаш өскө-лаа хамаар-жыр.

Чамдык культура албан черлери ам-даа негелде-ге чедир ажылдавын турар. Чон ортузунга чору-дар ажылын планнааш, анаа белеткелди баш бу-рунга чорутпайн турарында кезээлерин, ужу-ражылгаларыны утка-шынары куду, кижизидикчи ролу чавыс болдулар. Чүгө кино көргүзери, таң-чылаары-биле кызыгаарлаткыш турарлар бестин ам-даа бар. Өвүрдө Солчурнуң клубу, Хөндөлө-нин, Суг-Аксынын, Дөн-Терезиниң, Барлыктын, Чыраа-Бажынын культура бажыныры четпес ажылдап турар.

Ажылчы чонун дыштанылганын эки организа-стаар сорулга-биле хоорайларда, район төптеринде, суурларда дыштаныр хүн штабтары тургускан болгай. Оларнын ажылы сөөлүг үеде сулар... Найсымалда дыштаныр хүн штавы дыштан... хүнерде кандыг хемчеглер болурун солунарга чарлап турган, ам ону бестин эвээштен. Чер-черде партия организациялары дыштаныр хүн штабтары-нын ажылын ишпейжидери негеттинип турар.

Тываның ажылчы чону онгу беш чылдын план-ны оонадаларын болгаш социалистг хүлээлге-лери күсүдир дээш шалыпчы ажылдап турар. Оларнын дыштанылганын эки организацияларын сагыш салыры — хүнүн чугула айтырылгарынын бирээзи.

Чыл планын ыяап-ла күүседир

БҮГҮ КҮШТҮ МӨӨҢНЭЭР

Чээрби ажыг хонгаш онгу беш чылдын дорту чыл доо-тур. Амгы хүнерде республи-каның акыл-агыйлары план-ны оонадаларын күсүдир дээш бүгү күштү мөңгөй, бар арга-куралдарын ажил-лап турарлар. Мыдан азыр продуктулары күрүнө сады-рынды планнаш канчаар кү-сеттинип турары?

Бо айтырыг харынын рес-публиканың Статистика эр-те-линиң декабрь 1-де медел-леп берип турар. Ону барымда-лаар болза республика кү-рүнө 24926,4 тонна сүттү сат-каш, чыл планын 906 хуу кылдыр күсүткөн. Күрүнө сүт садырын планнаш беш район — Бай-Тайга, Өвүр, То-жу, Тес-Хем, Эриң ажыр бо-жандырып алганын. Бизда сүт садырын күсүлдө 1008-тен 105,2 хуу болгудан, Чоок-ку хүнерде Барыын-Хемчик, Чоон-Хемчик районнар күсү-дир аптар аргалыг. Топ зона-

да улуг районнарнык бирээзи —Тайды адалтын соонда чо-руп турар. Район сүт сады-рын чыл планын 85,4 хуу кү-сеткен. Бин-Хем районнуң кү-рүзү оон мун-не чүгээр—88,8 хуу.

Республика чыл төгүзүне чедир ам-даа 2574 тонна сүттү дужаары артыкан. Улуг-Хем район ам-даа 356, Каа-Хем —

«Х Улуг хураа» болгаш оон-да өскө ажил-агыйлар-дыр. А Кара Маркс аттыг, «Ак-Ту-рут», «Кызыгаар», Каа-Хемае «Кызыл туку» совхозтарың көргүзүлгелери дык чавыс.

Декабрь 1-иниң медел-ле-биле алгыра, республикада эът са-дарынын чыл планын күсү-сеткен чамгыс-даа район чок. Чүгө Кызыл район планын

Э Л Б Е К С Ү Т Д Э Э Ш

339, Кызыл район — 183, Барыын-Хемчик — 59, Чоон-Хем-чик — 162 тонна сүттү сады-лар.

Күрүнө сүт садырын чыл планын чүгө 15 совхоз кү-сүдир апган. Олар болза «Бай-Тайга», «Шекпээр», «Чыраа-Ба-жык», «Искра», «Халды», «Май 1», СЭКП-ниң XXV съездин аттыг, «Чодураа», «Чаа орук»,

агыйлар эвээш эвес. Оларга «Мөгөн-Бүрэн», «Шекпээр», «Хемчик», «Хөндөргей», «Енисей», Ленин аттыг, «Көк-Тей», «Х Улуг хураа» совхозтары алап, мыда мал ажылчыны тускай эртемчилерин мактаар херек.

Малды чайгы үеде эки семир-тип алдырыча, ону амгы хү-

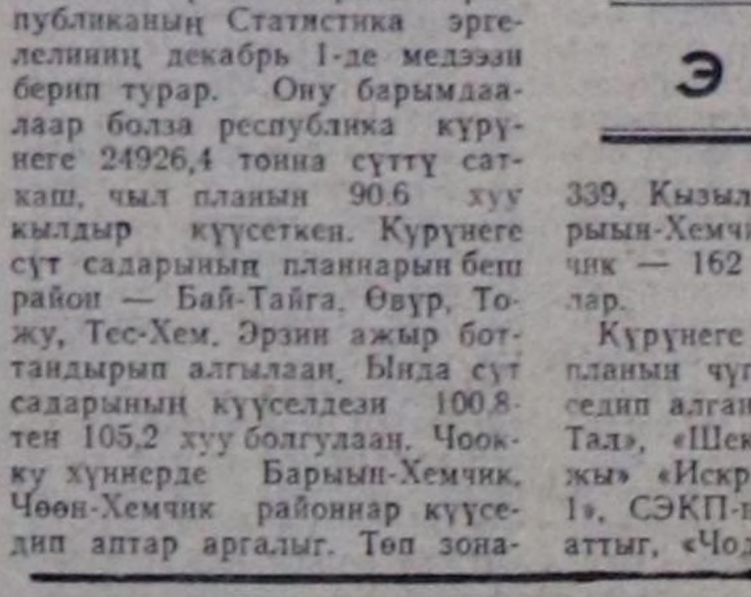
Чоон-Хемчик районнуң «Искра» совхозу-нуң машина-трактор мастерскаянда тракторлар болгаш кээзе ажал-агый ма-шинаарының септелгези чоруп турар.

— Дортук кварталда план өзүгаар 11 трактор септээр ужурулг улус бис. Олар-нын 7-ин ДТ-75, артыкы «МТЗ» маркалыг. Октябрь 20-ден эгелээш бо хүнерге чедир 8 трактор септээр деп, совхоз-тун кол ишчери Томур-оол Ондаровун Айым-оол чугаалады.

Дужук ажалдаам доозулган соонда шупту комбайнары кыскадаа тургузуп, белеткээ. Техника септелгезинде трактор-ристерден алгыда 12 кижини немей тургус-кан Септекилерден Х. Ооржак, Ш. Иргит, С. Куулар, Ш. Ондар, Ш. Иргит, токар К. Куулар болгаш өскө-лаа септелгезин дүрген болгаш баян шынарды чорудуп, чүр нормазы доктаамал 115—120 хуу кү-сүдир турарлар.

ЧУРУКТА: муракчы токар коммунист К. Куулар, септекилер (солгай таллаан) Х. Ооржак биле Ш. Иргит.

Соң болгаш фотоз В. КАРА-САЛДЫ.

Соң болгаш фотоз В. КАРА-САЛДЫ.

Райондан медээлер

МӨНГҮН-ТАЙГА

«Малчыя» болгаш «Мөгөн-Бүрэн» совхозтарың ажыл-ишчилери ниткиңиң малдын баш санын өстүрер, продукту-луун бедилер талазы-биле планнары болгаш социалистг хүлээлгелерин күсүдирине чамдык чедилешкенин чыгарып турар.

Район хой бажы өстүрери-нин планын 101, өшкүрү — 101,7, чылгыны—107,9 хуу күсүткөн. Оон иштинде «Мөгөн-Бүрэн» совхозтун малчы-нары бүгү чүрүн малды план-дан ажыр өстүргөн. Күрүнө эът садырын чыл планын мөңгүн-тайгылар ам 102,8 хуу күсүдир алган. Сүт са-дыр план чок-лаа болза «Мал-чыя» — 171, «Мөгөн-Бүрэн» — 11 центнер сүттү кү-рүнө саткан. «Мөгөн-Бүрэн» дарын Баяр Чүдүр-оол биле Семён Иргит оларның улуртканы хойжу бригадалары чүе хойга онаштыр тура-ган алыр талазы-биле район чарыкчыны тилекчилерин бол-гулаан. Хойжун арамдык чарыкча «Мөгөн-Бүрэн» Хертек Деспи, Намы Мөңгүн-оол, Намын Мөңгүн-оол, «Малчыя» совхозта Биче-оол Мочал-оол, Чажын Борбай-оол, Петр Довукай олар шыла-раан. Хоочун малчы, Ленин орденниң эилекчизи Михаил Чыдымович Көже түрүр чүе саралык онаштыр 84 бызаа-

ны өстүргөн. Чыгычылдарын «Малчыя» совхозта Мөңгүн Сортай-оол, «Мөгөн-Бүрэн» — Аракчаа Өлчөй-оол олар чүе беден-не 80 кулууну алганын.

Д. КУУЛАР.

Райондун кино четкизиниң коллективни онгу беш чылдыг дорту чылда сөзөт мун көрүкчүлөргө кинону көргүзүр, 12 муң рубль орулганы оон кинер сорулганы чыл эгезин-де салган.

Чурттакчы чонун ортузунга кино пропагандазын экижи-ткенден база ол адырын ажал-агыйларын кижилер ортузунга социалистг чарыкты дээштинг организация-тамында ук пая хуузадан эрте күсүткенин. Бо хүнерге чедир киночепеткин ажал-дакталары 89700 көрүкчү барган болган. 14511 рубль-дин орулганы кинерге.

Райондун Кызыл-Ала суур-да киночепетиниң Салчак Хер-телин ажалы мааткалды. Ол ай, квартал планын докта-ма алжыр күсүдир келген.

Мөңгүн-Тайганың киноме-ханжери 1980 чылдын бири чыгырынды планын В. И. Ле-нинниң төртүнгөн хүнүнден бээр 110 чыл оонда күсүдир сорулганы ажалдап турар-лар.

В. СЫРГЫМАП, районда киночепетиниң ди-ректору.

Соң болгаш фотоз В. КАРА-САЛДЫ.

ДУУН КЫЗЫЛГА

Тыва АССР-ниң Чуручулар эвилелиниң, республиканың Нультура министрствозунуң болгаш Алдан-Маадыр аттыг музейиниң организациязын чур-унтар делгелгезин Делегей ниң уруглар чымынга турас-кааткан.

Музейниң делгелге залына болган ооң байырыг ажы-

дышымынга Тыва АССР-ниң культура министри М. С. Хомушкү чүе чугаалаан. Дел-гелгениң байырыг ажыдыш-кынына СЭКП обкомунуң се-кретары Д. К. Ооржак, проф-облчөвүлелдин даргазы Т. Ч. Норбу олар киришкен.

(БИСТИН НОРР.).

КЫШТАН ХҮР-МЕНДИ АЖЫРА

Кызыл районнуң «Кара-Хаак» совхозунуң хойжула-ры кышка удуу белеткелди багай эвес чоруткан. Ам кыш-таар кижизидикчилер, повар-лар ийи элчелгил, дун-хүн дивейи ажылдар. Сакманчы-ларын ажал-толуңе мынды таарымчалыг байдалдарын тургузулг бербес болузувуса, хойжуларга дуулаакчылар тыппай баар бис.

Амгы хүнерде кышталар-да байдал эки. Малдын ден-гизде кужу баксыраван. Ка-жаалар, чуртлар бажынаар септеттинген. Чунар-бажынар ажалдап турар. Хойжу кодың бүрүзүндө мал ченинин кур-галы четири-биле бар. Би-чалы-лаа мал ченинин чедир-илгезин үзүктелдирбейн турар бис. 11 трактор, 6 автомашина хаара туттулган. Кыштал-лашкына хойжулар Чоолу Орусбай, Көк-оол Маныйал, Николай Салчак, Оңор-оол Балган эки белеткелдиг ужу-рашкандар.

Хойжу колларын сүт-биле бижилгезинге ажалдап чы-гылашкан. Сүтүнүн авто-мобилдарже чорударын планнаш-

СЭТАНЫҢ ДЫҢНАДЫ

Варшава керээзиниң шери-күчери өскө чурттар-биле чыныштыр база сүмөшкө-нин өзүгаар Совет чалактын хүлээп алган шийтирине дүшүрү бооп-чепсет болгаш дайынын техниканы биле ка-тай 1500 кыжылды баштай совет шери келетини бо чылдын декабрь 5-те Германия Демократтыг Республикасы ССРЭ-ниң девискеринде чы-гуулу эгелди. СЭКП ТК-нин Дээди Совединиң Президиумунун Даргазы Л. И. Брежневтин Даргазы Л. И. Брежнев шери-күчери санын кызырлар эл чарлаптып өзүгаар оон 1980 чылдын сентябрыда доозарын төлөлдү.

Совет дайымыларын 11-Төрөзү чуртунга чоруп турары-нда холбоштыр оларга хама-арыштыр акыл-дуума найырал-дын өзүлү болгаш эвилелин эл-сөткөй каттыштырылганы илердегиле турары дээш ГДР-нин ханмаалыгына, рес-публиканың партия болгаш кү-рүнө удурутулганын өөрүп иштергешкенин Совет чалак чедиргелди турар.

СЭТАНЫҢ ДЫҢНАДЫ

Варшава керээзиниң шери-күчери өскө чурттар-биле чыныштыр база сүмөшкө-нин өзүгаар Совет чалактын хүлээп алган шийтирине дүшүрү бооп-чепсет болгаш дайынын техниканы биле ка-тай 1500 кыжылды баштай совет шери келетини бо чылдын декабрь 5-те Германия Демократтыг Республикасы ССРЭ-ниң девискеринде чы-гуулу эгелди. СЭКП ТК-нин Дээди Совединиң Президиумунун Даргазы Л. И. Брежневтин Даргазы Л. И. Брежнев шери-күчери санын кызырлар эл чарлаптып өзүгаар оон 1980 чылдын сентябрыда доозарын төлөлдү.

Совет дайымыларын 11-Төрөзү чуртунга чоруп турары-нда холбоштыр оларга хама-арыштыр акыл-дуума найырал-дын өзүлү болгаш эвилелин эл-сөткөй каттыштырылганы илердегиле турары дээш ГДР-нин ханмаалыгына, рес-публиканың партия болгаш кү-рүнө удурутулганын өөрүп иштергешкенин Совет чалак чедиргелди турар.

Аяк шайны Артап ора...

ШОНЧАЛАЙ

Шолбан сымдык, ынакшаа кыс кара ышааш, Ындыг дээрин Шончалай-даа бийген боор оң Шоруу дартып, шүтүк сомаал эгелээ-ле Шончалайга ынакшылым кытып үгөтс.

Сактырмага, шолбан сымдык кезеж дургу Чараш уруг Шончалайын эргелдер, Оон түркү, чымгы чымчак кускаан дөгөс, Ошакжарын оралдажып турганзыг боор.

Кожам кызы — чымк, хоглуг Шончалайым Хомус ойлап, шөлөз орда чеде берген, Сымдык шолбан Шончалайга туралаштың Сындын харан турар-дыр деп элдээрткен мен.

Уруг менче удуз көргөш, баштактанган: — Урукташтың Шолбаны мээ эккен берем, Садымдыга ээрижер-ле беэзэн боуар Чалдым чүрээм ам-даа болза уштуп берейин...

Ынакшылым хей-агы кинер сөстөр ховар, Ындыг дээрин Шончалай-даа бийген боор оң Ынчан алаан чүрээм мензе бербесе-даа Ырым чүткөп, чараш уруг чуртган чоруур.

М. ДОРЖУ.

ТОЖУЫРЫ

Сөзү Леонид ЧАДАМБА-НЫНЫ.

Өлүк-киштиң турлаа болган Өтөчүмчиг Өдүтеним, Өңүк талаа ыры болган Өскөн-төрөң Тожу чуртум.

Сыны, мыйкак турлаа болган Сыннар шыккан Хамсыра-Оом Чымчак алаан турлаа болган Чырык чагай Тожу чуртум

Азын, шитин бйлаа болган Аыраламг тайгаларым, Алаң-кижин артып коштаан Алар-мактыг аччыларым.

Аалгазы Батый КЕНЕШ-ТИНИ.

Ини, чары куурацишкан Иштиң, артым тайга-смын Инижи деп эрес атыг Иниг төрөң тожуларым.

Аны, балым, тоорук, кады, Алдын-монгун байлаа арбын Ачы, малчын икчилер — Акыл-иччи төрөңерим.

Караң четес талымгерже Кара ногаан чаптып чыдар Тожу чуртум, байлак чуртум Тоолум-дур сен, тоожум-дус сен.

Музыка score for the song 'Тожу' (Toghu) with lyrics in Kyrgyz and Russian.

Чогаалчының орук демдегелдеринден

КИЖИ ЧЕРИ КИДИРЭЭШТИГ

Совет чогаалчыларын бөөдү Европанын элзи каш курусларыне чогаан-Венрия, Шей-Ватикан, Франция, Италия, Ватикан. Анда бактаган кижилер — суралыг совет ишүрүчү Николай Дарно, СССР-нин Курусе шамалын лаураалы Владимир Попов («Кан болгаш хүд»), «Кан хайны берген» деп романнын автору), Майя Ганна (С. Сары-оолдун «Ангыр-оолдун тоожуунун» орус дымач оюду-дуручуу), колдуула Москва, Ленинградтин чогаалчылары, Якутиядан — Савва Тарасов, Хакасиздан — Михаил Кильчицаков, Тывадан — мен болган өскөтөр-даа.

КЫЗЫЛ ДЕПТЕРЖИГЕШ
Даштыкыже чоруурун бүүдү — октябрын 15-тин хүнү конуг-ла дүвүрениг болуп эрти. Ичкан, баш удуз сагынырып казын Бугар, Москвизин «Метрополь» алачылар бажыныга эртегинин 9 шакта чыгып эгелээ бис. Черле ындып ишкэжыгай, мый-бээр баар дээс, чамдык шитер дашынас, чамдык божуду олургулаар, ийкэчигис кижилер овалдай берген, удуздуктарымыс халак-тал, хамирениг. ол-бо телефонона-даа турдулар.

Ындыг турбуке, аас-кежик болуп, оза болушчын таварышпады. Дүшкө чедир бүгү херек аялган баштагына берген. Ол-ла дораан болу-вус-биле РСФСР-нин Чогаалчылар эвелегини келдинос. Чамдык эржежик чүтүлө сур-лаалдар алдымыс. Ичкан-майя канчаар, барып-барып, капиталистиң курителерге буржуаз дү-чүрүмүн мур-ныга совет чегне чогаалды, бүгү совет чегне талээзери ындагы амыр эрес херек дээрин бистин кижилер бурзу аны билеп турган. Бистер боттарымыс бүгү совет культураның бүрүн эгеленг.

Улут совет шүтүкчү ол оу-ругларын шычан-ла миндиг минутага бижэн боор деп болан турдум. Оон эгелээ-ле кандай-бир куруенин кызы-гаар тылаадагына ол каа-быныгыг олуругларын иштим-ле — бүүдү — чоргалар-биз-номчун чораш мен.

Халык уруг кармындап өртөз турбас
Улут совет шүтүкчү ол оу-ругларын шычан-ла миндиг минутага бижэн боор деп болан турдум. Оон эгелээ-ле кандай-бир куруенин кызы-гаар тылаадагына ол каа-быныгыг олуругларын иштим-ле — бүүдү — чоргалар-биз-номчун чораш мен.

Улут совет шүтүкчү ол оу-ругларын шычан-ла миндиг минутага бижэн боор деп болан турдум. Оон эгелээ-ле кандай-бир куруенин кызы-гаар тылаадагына ол каа-быныгыг олуругларын иштим-ле — бүүдү — чоргалар-биз-номчун чораш мен.

Улут совет шүтүкчү ол оу-ругларын шычан-ла миндиг минутага бижэн боор деп болан турдум. Оон эгелээ-ле кандай-бир куруенин кызы-гаар тылаадагына ол каа-быныгыг олуругларын иштим-ле — бүүдү — чоргалар-биз-номчун чораш мен.

Улут совет шүтүкчү ол оу-ругларын шычан-ла миндиг минутага бижэн боор деп болан турдум. Оон эгелээ-ле кандай-бир куруенин кызы-гаар тылаадагына ол каа-быныгыг олуругларын иштим-ле — бүүдү — чоргалар-биз-номчун чораш мен.

Улут совет шүтүкчү ол оу-ругларын шычан-ла миндиг минутага бижэн боор деп болан турдум. Оон эгелээ-ле кандай-бир куруенин кызы-гаар тылаадагына ол каа-быныгыг олуругларын иштим-ле — бүүдү — чоргалар-биз-номчун чораш мен.

Улут совет шүтүкчү ол оу-ругларын шычан-ла миндиг минутага бижэн боор деп болан турдум. Оон эгелээ-ле кандай-бир куруенин кызы-гаар тылаадагына ол каа-быныгыг олуругларын иштим-ле — бүүдү — чоргалар-биз-номчун чораш мен.

Улут совет шүтүкчү ол оу-ругларын шычан-ла миндиг минутага бижэн боор деп болан турдум. Оон эгелээ-ле кандай-бир куруенин кызы-гаар тылаадагына ол каа-быныгыг олуругларын иштим-ле — бүүдү — чоргалар-биз-номчун чораш мен.

Улут совет шүтүкчү ол оу-ругларын шычан-ла миндиг минутага бижэн боор деп болан турдум. Оон эгелээ-ле кандай-бир куруенин кызы-гаар тылаадагына ол каа-быныгыг олуругларын иштим-ле — бүүдү — чоргалар-биз-номчун чораш мен.

Улут совет шүтүкчү ол оу-ругларын шычан-ла миндиг минутага бижэн боор деп болан турдум. Оон эгелээ-ле кандай-бир куруенин кызы-гаар тылаадагына ол каа-быныгыг олуругларын иштим-ле — бүүдү — чоргалар-биз-номчун чораш мен.

Улут совет шүтүкчү ол оу-ругларын шычан-ла миндиг минутага бижэн боор деп болан турдум. Оон эгелээ-ле кандай-бир куруенин кызы-гаар тылаадагына ол каа-быныгыг олуругларын иштим-ле — бүүдү — чоргалар-биз-номчун чораш мен.

Улут совет шүтүкчү ол оу-ругларын шычан-ла миндиг минутага бижэн боор деп болан турдум. Оон эгелээ-ле кандай-бир куруенин кызы-гаар тылаадагына ол каа-быныгыг олуругларын иштим-ле — бүүдү — чоргалар-биз-номчун чораш мен.

Улут совет шүтүкчү ол оу-ругларын шычан-ла миндиг минутага бижэн боор деп болан турдум. Оон эгелээ-ле кандай-бир куруенин кызы-гаар тылаадагына ол каа-быныгыг олуругларын иштим-ле — бүүдү — чоргалар-биз-номчун чораш мен.

Улут совет шүтүкчү ол оу-ругларын шычан-ла миндиг минутага бижэн боор деп болан турдум. Оон эгелээ-ле кандай-бир куруенин кызы-гаар тылаадагына ол каа-быныгыг олуругларын иштим-ле — бүүдү — чоргалар-биз-номчун чораш мен.

Улут совет шүтүкчү ол оу-ругларын шычан-ла миндиг минутага бижэн боор деп болан турдум. Оон эгелээ-ле кандай-бир куруенин кызы-гаар тылаадагына ол каа-быныгыг олуругларын иштим-ле — бүүдү — чоргалар-биз-номчун чораш мен.

Улут совет шүтүкчү ол оу-ругларын шычан-ла миндиг минутага бижэн боор деп болан турдум. Оон эгелээ-ле кандай-бир куруенин кызы-гаар тылаадагына ол каа-быныгыг олуругларын иштим-ле — бүүдү — чоргалар-биз-номчун чораш мен.

Улут совет шүтүкчү ол оу-ругларын шычан-ла миндиг минутага бижэн боор деп болан турдум. Оон эгелээ-ле кандай-бир куруенин кызы-гаар тылаадагына ол каа-быныгыг олуругларын иштим-ле — бүүдү — чоргалар-биз-номчун чораш мен.

Улут совет шүтүкчү ол оу-ругларын шычан-ла миндиг минутага бижэн боор деп болан турдум. Оон эгелээ-ле кандай-бир куруенин кызы-гаар тылаадагына ол каа-быныгыг олуругларын иштим-ле — бүүдү — чоргалар-биз-номчун чораш мен.

Улут совет шүтүкчү ол оу-ругларын шычан-ла миндиг минутага бижэн боор деп болан турдум. Оон эгелээ-ле кандай-бир куруенин кызы-гаар тылаадагына ол каа-быныгыг олуругларын иштим-ле — бүүдү — чоргалар-биз-номчун чораш мен.

Улут совет шүтүкчү ол оу-ругларын шычан-ла миндиг минутага бижэн боор деп болан турдум. Оон эгелээ-ле кандай-бир куруенин кызы-гаар тылаадагына ол каа-быныгыг олуругларын иштим-ле — бүүдү — чоргалар-биз-номчун чораш мен.

Совет Эвелегиниң оюлганым биске дораан-ла көстү берген. Аэропортка кызматтар иш-наалдын эртекш, кой улус чыгыган залга кирип келди-вие. Эскертки тевири дораан-ла өскөтөр берген эскерип каан бис. Кижилер азы-бүрү дымаларды кржиң турдулар.

Ынчан ол замк чымылган чрнүнү арзынган бир «амы-таным» көрүп кааш алгырып-кан мен. Чүтө чалгыс мен эвес, мези өөрүм база, ында турган совет хамаатылар ба-за. Ол хамаат «амытан» деп адаас аргам чок. Ындыг кижини үгү-дүшкө-ла көрбөз мен, тыва улустун тооларын-га-да дымнааган.

Карактыгы кайткан ала-деп «азыргини» инити хэди-рин бижип көрүргөге ымы-дыг ийн метрден ара эвес чыгып дуртту, аргам, ымыраз ышаш иргак, кресте хере шаш каан хрестос бурган ышаш сарбагар чык салдыг, койбеп орунда чолдак чен-нерин илгер-самал өс кел-дип алган, чүдөр орунга аларга кандым-бир эрги аржымаз бир ужуз мушташай дарааш юба хевригит кылдыр келип алган (чынаган дөмбө) бүт дөүңге чегне көстүп чоруур, оон оода чалаара ырык-таштыг бе дээринге мен оу-румда-ла чыгыган мен).

Өскөтөр кижилер болган-ла азыа бузуурээ, буттарында келип алган ийик чок, үпүгөн ымы-ла-даган, бажынын дустери та каяндан бир дустаран чүе, күтүздөгүлү эгеленгени-ниң кырылда салбереп ба-ды келген, салаалары кара кукуну дымгалар-ла, кажан чүгүлгөн эзи утуп алган хр-е, эң баштайгы төрөл-бө-дүктүн төрлүк кижилери бе-зиян оон черле онкут турган

Аалчылар бажымыга эрп көлгөн, ол дугурын өөрүмге чүгүлгөн, Хиппелер деп кил-жиге келген бис. Оон түржүб-Өлөренинга бир ортукута (ол бистин чурттай турган черистени ирак эвесе) кил-пидерин колонизм бар деп чүе билдире берди. Бистер ол кезеж М. Кильчицаков, С. Тарасов суглар ол кижилерин коор дзыч чоруукал бис.

Бичин ортукута хиппелер куксу таан-ла, чөвүт кара. Кара довурак кырыкта анык болган. Ушкү чери № 1 шко-ланың командазы алган.

Хууда бирги черлерин О. Га-лакционер (№ 14 школа), А. Аралайым, Б. Монгуш, Т. Хер-тек (шүтү № 1 школа), П. Брышан (школа № 15) олар алган. Январда «Ак терге» клубунун шаңналы дош рес-публика маргылаады болур, адыа наймысалдык команда-зы белеткенип турар.

Н. ШИШИГИН, маргылаадын ил сууягы.

«Ак терге» клубунун шаңналы

Бажымыга эрп көлгөн, ол дугурын өөрүмге чүгүлгөн, Хиппелер деп кил-жиге келген бис. Оон түржүб-Өлөренинга бир ортукута (ол бистин чурттай турган черистени ирак эвесе) кил-пидерин колонизм бар деп чүе билдире берди. Бистер ол кезеж М. Кильчицаков, С. Тарасов суглар ол кижилерин коор дзыч чоруукал бис.

Бичин ортукута хиппелер куксу таан-ла, чөвүт кара. Кара довурак кырыкта анык болган. Ушкү чери № 1 шко-ланың командазы алган.

Хууда бирги черлерин О. Га-лакционер (№ 14 школа), А. Аралайым, Б. Монгуш, Т. Хер-тек (шүтү № 1 школа), П. Брышан (школа № 15) олар алган. Январда «Ак терге» клубунун шаңналы дош рес-публика маргылаады болур, адыа наймысалдык команда-зы белеткенип турар.

Н. ШИШИГИН, маргылаадын ил сууягы.

«Ак терге» клубунун шаңналы

Бажымыга эрп көлгөн, ол дугурын өөрүмге чүгүлгөн, Хиппелер деп кил-жиге келген бис. Оон түржүб-Өлөренинга бир ортукута (ол бистин чурттай турган черистени ирак эвесе) кил-пидерин колонизм бар деп чүе билдире берди. Бистер ол кезеж М. Кильчицаков, С. Тарасов суглар ол кижилерин коор дзыч чоруукал бис.

Бичин ортукута хиппелер куксу таан-ла, чөвүт кара. Кара довурак кырыкта анык болган. Ушкү чери № 1 шко-ланың командазы алган.

Хууда бирги черлерин О. Га-лакционер (№ 14 школа), А. Аралайым, Б. Монгуш, Т. Хер-тек (шүтү № 1 школа), П. Брышан (школа № 15) олар алган. Январда «Ак терге» клубунун шаңналы дош рес-публика маргылаады болур, адыа наймысалдык команда-зы белеткенип турар.

Н. ШИШИГИН, маргылаадын ил сууягы.

ШЫДЫРАА КЕЖЭЭЗИ

Красноярский подтежик-тин институтунд Кыздыраа филмалык студенттери Олимпада —80-ге тураскаат-каа спорт кезежин эрттерине белеткенип турар. Спорт-тун азы-бүрү хевирлерине маргылааалар, эш хуузуңу журажылгалары, сураганг күш-культураулар-биле жу-ражыры ында көрдүгөн.

Институттун бажылар бол-ган студенттери шыдыраага Тыва АССР-ниң чемпиону И. Шинигин-биле журашкан. Филмалык он шымак шы-дыраачым-биле республика-ның чемпиону херу уда ой-наан. Оон 8.5.15 саныг бо-луп, И. Шинигиниң тилеги-мен-биле доозуган. Чемпион-ун студент А. Лубошников ук-кан, башкы Н. Мишев хайы-нашкан.

М. БОБРОВ.

ЧЕМПИОНАТ ЭГЕЛЭЭН

Шыдыраага Тыва АССР-ниң бирги чери дош эр улустун болгаш хероажениниң мар-гылаады дүң наймысалды шыдыраа клубунда эгелөөн.

Эр улустун маргылаадын 24 спортчу кижини турар. Оларын арзында СССР-ниң спорт мастериң кандидат республика чемпиону И. Ш. Шинигин, спорт нитиледе-рин, наймысалдык, райо-нарнын чемпионы бар.

Маргылаа декабрь 18-ка чедир уругулаар. Ыштаныр хунерине маргылаа эртегини-нин 10 шакта, азыа хунери-нде 16 шакта эгелээр.

М. ШЫБРАП.

ТЕЛЕВИДЕНИЕ

ДЕКАБРЬ 8-ТЕ БИРГИ ПРОГРАММА МОСКВАДАН

10.00 — «Уе». Информастыг программа. 10.40 — Эртегин гимнастика. 11.05 — «АБВГД-ейка». 11.35 — «Силерге, ада-иелер», 12.05 — «Эки бараан-нарын хойну». Дамыдылгага Узбекстанын КП-нин Са-марканд обкомунд секретары О. К. Юсупов кыраж. 12.35 — И.Ка кымында бажым.

«Полонез» мурей-бажык дугулайла. 13.00 — «Эртегин почта». Музыкалыг программа. 13.30 — «Номчуур чүдүлөр». 14.15 — «Спортлото» тиражи. 14.30 — «Кадикыла». Эртем-тильбирээлдиң программа. 15.15 — «Олимпдаа-80». 16.00 — Бөгүн делегейде. 16.20 — «Лапаландын тоолары». Музыкалыг силер. 17.25 — «Даштык алачылар Совет Эвелегиниң дугулайла». 17.40 — «Челди хаттын болу». Телешиник баштайгы көрүзү. Аветов — С. Соловьев. 4-кү тогуу — «Терге». 18.25 — «Бидаңгир-даа бол адентен». 19.25 — Талжик телевидениниң болгаш радионуң «Гульман» эстрадал оркестриниң концерти. Дунаебелен дамчымада. 20.10 — «Правда» солунуң политиктиг таймбирчакчы Б. А. Жуковтун делегей бай-лаалыны дугулайда босеала. 20.55 — «Каткы доңгара». Останкович концерт студия-зыга юмор кезежи. — 22.30 — «Уе» Информастыг програм-ма. 23.05 — РСФСР-нин ал-дарыг артык А. Понорский-нин күтүселенде романстар болгаш шүдүктөр. 00.10-01.05 — Спортту гимнастика тала-зы-биле делегей чемпионы. Эр кижилер. Финал АКШ-тан дамчыла. Төнтөз — мезгил-лер.

Редактор В. С. ШАРАВИН.

КИНО

ДЕКАБРЬ 8-ТЕ

«НАЙРАЛ»: «Хлебни ам-даны» (3-4-кү фильм) 9.30, 14.30, 17.20, 20.10. «Бардан Каяк» 12.30 шактарда. «КАА-ХЕМ»: «Баштай ат салыр өргө» 15.00, 16.50, 18.40, 20.30 шактарда. «ПИОНЕР»: «Кинофильм» 9.00, 12.05. «Мурнуу чүктө татанак» 10.25, 13.40. «Хлеб-ни амданы» (1-2-кү фильм-нер) 15.30, 18.20. «210 бо-лган пассажирлер» 21.10 шак-тарда. «ВОСТОК»: «Ола болгаш океан» 15.00. «Демир чажыр-тымылгы кижэ» 16.50, 18.40, 20.30 шактарда.

Тараж 16405. Чалгы 3388.

СОЛУН НЕДЕЛЯДА 6 КАТАП УНЕР

108 ХАРЛААН

Рафи Алиевтик 108 харлаан-нын оон дөргүл-төрелдери коокта чаа өөрүшкү-машай-лыг демдегел эрттиргенер.

Ону ыначар демдегелер чөп. Чүге дээрге ол хүндүкелдиң улуг назым-дур. Азербайжан-да мынды уузу назымчылар эвеш эвес. Ол дээрге 165 харлыг Ширали Муслимов, 143 харлыг Меджида Агаев ишкеш уузу назымчыларын төрөзүн чурту-дур. Оларнын хөй кезин көдөзө — дагыт черлерде чурттал турарлар.

А Рафи Алиев чуртталгазы-нин хөй кезин улуг хоорайга — нефть болбазырадыр чер-лерге ажылаан эрттирген. Ол 92 чыл дургузунда ушкү чок ажылап келген. Уузу назым-чыны «ажыттарым» ол мын-чаар чүтүлгөн: «Эм айман чер-лес четтирип көрбөз мен; арга ишпес, таапкы тиртпас. Э шейлаарыга болгаш аргы агаарга салгыгтарын ийик мен. Амыралта бергелер та-варыш-лаа, уругула омак-хөлүг болурун оралдажыр кижилер мен.

Бажымыга эрп көлгөн, ол дугурын өөрүмге чүгүлгөн, Хиппелер деп кил-жиге келген бис. Оон түржүб-Өлөренинга бир ортукута (ол бистин чурттай турган черистени ирак эвесе) кил-пидерин колонизм бар деп чүе билдире берди. Бистер ол кезеж М. Кильчицаков, С. Тарасов суглар ол кижилерин коор дзыч чоруукал бис.

Бичин ортукута хиппелер куксу таан-ла, чөвүт кара. Кара довурак кырыкта анык болган. Ушкү чери № 1 шко-ланың командазы алган.

Хууда бирги черлерин О. Га-лакционер (№ 14 школа), А. Аралайым, Б. Монгуш, Т. Хер-тек (шүтү № 1 школа), П. Брышан (школа № 15) олар алган. Январда «Ак терге» клубунун шаңналы дош рес-публика маргылаады болур, адыа наймысалдык команда-зы белеткенип турар.

Н. ШИШИГИН, маргылаадын ил сууягы.

«Ак терге» клубунун шаңналы

Бажымыга эрп көлгөн, ол дугурын өөрүмге чүгүлгөн, Хиппелер деп кил-жиге келген бис. Оон түржүб-Өлөренинга бир ортукута (ол бистин чурттай турган черистени ирак эвесе) кил-пидерин колонизм бар деп чүе билдире берди. Бистер ол кезеж М. Кильчицаков, С. Тарасов суглар ол кижилерин коор дзыч чоруукал бис.

Бичин ортукута хиппелер куксу таан-ла, чөвүт кара. Кара довурак кырыкта анык болган. Ушкү чери № 1 шко-ланың командазы алган.

Хууда бирги черлерин О. Га-лакционер (№ 14 школа), А. Аралайым, Б. Монгуш, Т. Хер-тек (шүтү № 1 школа), П. Брышан (школа № 15) олар алган. Январда «Ак терге» клубунун шаңналы дош рес-публика маргылаады болур, адыа наймысалдык команда-зы белеткенип турар.

Н. ШИШИГИН, маргылаадын ил сууягы.

«Ак терге» клубунун шаңналы

Бажымыга эрп көлгөн, ол дугурын өөрүмге чүгүлгөн, Хиппелер деп кил-жиге келген бис. Оон түржүб-Өлөренинга бир ортукута (ол бистин чурттай турган черистени ирак эвесе) кил-пидерин колонизм бар деп чүе билдире берди. Бистер ол кезеж М. Кильчицаков, С. Тарасов суглар ол кижилерин коор дзыч чоруукал бис.

Бичин ортукута хиппелер куксу таан-ла, чөвүт кара. Кара довурак кырыкта анык болган. Ушкү чери № 1 шко-ланың командазы алган.

Хууда бирги черлерин О. Га-лакционер (№ 14 школа), А. Аралайым, Б. Монгуш, Т. Хер-тек (шүтү № 1 школа), П. Брышан (школа № 15) олар алган. Январда «Ак терге» клубунун шаңналы дош рес-публика маргылаады болур, адыа наймысалдык команда-зы белеткенип турар.

Н. ШИШИГИН, маргылаадын ил сууягы.

Эзириктиң «эндээзини»:

Эзери чок, чүгени чок «Эмди-бора» муну-вуткан, Ша-лаа чет-леин «окат-кан» Ша-лаа кижилер дүжүп көзү-тир-чүрүктары С-Б. УИУУ-КЗИНИ.

«Оларнын орунунга» дөмөй-ле мен-не төлөр болгай мен — деп, Гаврово чуртту кижилер чок харымаан.

МЕСЕЛЕПЕН

Гаврово чуртту кижилер эрпөк чик гостиницага чыдып ап-тыр. Дүне ону клоптар үлөй берген. Ынчан ол дөвөлөп ту-ра халып келген, чырыкты мисыккан. Эжини база ажы-да илдиң. Оон эжини, кара өжөгээр, хак кылдыр тагаш, орунунга көзү катан чыдып ал-ган. Кожга чыт